

Pròleg a *Lògica materialista* de Galvano della Volpe

Enfront del vell marxisme antropocèntric, i al capdavant escatològic, que circulava per les Facultats del país a principi de la dècada dels seixanta, i del qual es nodrien tants estudiants d'aleshores, guanyen terreny aquests darrers anys uns altres corrents marxistes, no tan recents com hom podria pensar, i que marxen per altres dreceres: a la preocupació humanista oposen la direcció epistemològica de llurs reflexions. Aquell marxisme antropocèntric constituïa una alternativa socialista a l'existencialisme burgès, i oposava, a una filosofia del projecte individual, una filosofia de l'acció política de classe; i al problema de l'existència inautèntica, el problema de l'alienació. El segon tipus de marxisme, més centralment epistemològic, dialoga amb els corrents occidentals de filosofia científica, i tracta d'elaborar una metodologia dialèctica que pugui explicar més bé el fet del coneixement científic, tot evitant qualsevol possibilitat d'idealisme.

El llibre de Della Volpe que ara es publica en català pertany a aquest segon corrent. Tracta, de fet, de presentar la dialèctica com l'única metodologia científica escaient: «dialèctica equival a història-ciència; i pensament dialèctic és tant la llei econòmica del valor, com la llei física de la caiguda dels greus...» (p. 78). És evident, certament, l'interès que desperta avui tota publicació que abordi el problema dels criteris de científicitat. I, en aquest escrit, l'autor planteja

un munt de problemes de lògica i metodologia científica que, sens dubte, han d'interessar el lector sensibilitzat en la qüestió dels fonaments del coneixement científic.

L'interès, però, no implica l'acord. I, fet i fet, hi ha una qüestió general que planteja la lectura d'aquest escrit, i que cercarem d'esbrinar en les planes que segueixen: què aporta realment Della Volpe a la metodologia científica? No es tracta, ací, de fer una valoració detallada de les tesis de Della Volpe, sinó de vorejar un problema bàsic, i massa general per plantejar-se'l ara de ple: què aporta la dialèctica a la metodologia científica? El que segueix, són notes al voltant d'aquest problema general, però referides tan sols al plantejament que en fa Della Volpe. Les limitacions inherents a un pròleg, fan que altres plantejaments (com el d'Althusser, per exemple) no hi puguen ser esmentats.

És inevitable que una actitud crítica enfront de la dialèctica com a metodologia científica haja de resultar inacceptable per a més d'un dialèctic. En aquesta actitud crítica, tanmateix, hi estaran d'acord alguns dels qui, a més de ser *marxistes*, són científics. I, evidentment, no es tracta de negar el caràcter científic del marxisme, sinó de tenir present que no tots els marxistes són científics, de la mateixa manera que no tots els científics són marxistes.

Comencem pel problema de la lògica. Avui, hom entén per lògica, tant si es tracta de lògics socialistes com no socialistes, una ciència formal que tracta d'estudiar les lleis del raonament: una ciència que substitueix tot contingut per símbols i que analitza les estructures a les quals se sotmeten aquests símbols segons certes operacions que poden efectuar-se entre ells. Entesa la lògica d'aquesta manera, és clar que ni la filosofia analítica ni el pensament dialèctic tenen res a veure amb el seu contingut ni amb el seu mètode: es tracta d'una ciència tan neutral com la matemàtica.

Potser en alguns nivells s'exigeixen decisions ontològiques: quan es tracta d'interpretar un sistema d'enunciats formals, cal assignar significats als símbols, i això suposa, entre altres coses, assignar objectes a determinats símbols. En aquests casos, la neutralitat queda trencada, per tal com cal escollir un conjunt d'objectes del qual es parla. En

aquest nivell, però, els problemes ja no són problemes lògics: si es tracta d'interpretar un conjunt d'enunciats en un determinat camp científic, els problemes de la interpretació pertanyen a la ciència en qüestió, i no a la lògica. La lògica no interpreta els seus enunciats.

Della Volpe, però, no sempre utilitza el terme «lògica» en aquest sentit tècnic. Entén per «lògica» tant la lògica formal com la teoria del coneixement i la metodologia científica, i fins i tot l'esdevenir mateix de la realitat: fa un ús del terme «lògica» que és alhora hegeliana i escolàstica (*logica maior*), si és que aquesta barreja és possible. Hom podria pensar que en definitiva es tracta d'una qüestió de noms, però les qüestions de noms no són pas qüestions que hom pot rebutjar: els noms aprofiten per a entendre'ns, i per a possibilitar qualsevol discussió, cal almenys estar-hi d'acord.

De tota manera, és clar que el problema no rau en la utilització dels noms: un cop explicat el sentit en què un nom és utilitzat, igual ens podem entendre. Aquesta, doncs, és la qüestió de més pes: un marxista, en tant que ho és, té alguna cosa a dir en lògica (formal)? La qüestió és massa àmplia. No crec, però, que requeresca especials anàlisis del marxisme, ni pregones discussions respecte què és el marxisme. Podem aventurar una resposta que, ben entesa, no hi ha massa risc que pugui resultar herètica: el marxisme, i la dialèctica, no tenen res a dir respecte de la lògica, si entenem aquesta com una sintaxi d'un llenguatge formal. Cal tenir en compte que la lògica no és ni analítica ni dialèctica, ni idealista ni materialista; com no ho són ni la teoria dels nombres, ni el càlcul diferencial, ni les geometries no-euclidianes. Pot pensar algú que hi haja un mètode dialèctic (o analític o positivista o existencialista) per jugar als escacs i guanyar més fàcilment? No és difícil d'acceptar que no és aquest el camp de la dialèctica. Nogensmenys, continua operant el prejudici que la lògica és obra dels *positivistes lògics*, i doncs que és fruit de llur posició filosòfica. Qualsevol que s'haja acostat a la lògica, sap que aquesta idea és totalment errònia.

Malgrat tot, Della Volpe parla de justificar el càlcul d'enunciats (ell l'anomena «proposicions functorials»). La-

mentablement, no explica en què consistiria aquesta justificació: només afirma que la «dialèctica científica (...) assoleix una plena consciència d'ella mateixa en una lògica o gnoseologia científica (...) [que] està obligada a justificar (...) les proposicions no de *subjecte-predicat*, o anomenades proposicions functorials (pels functors proposicionals 'si... aleshores', 'o', etc., que les caracteritzen); proposicions aquestes últimes, a les quals s'interessen exclusivament, amb llur unilateralitat de lògics formalistes, els positivistes lògics, en quant que aquestes constitueixen tota 'pura teoria' matemàtica i física.» (pp. 79 i 80). El text és eloqüent per ell mateix o, més ben dit, és ineloqüent perquè és intel·ligible. En què consistiria aquesta pretesa justificació de les proposicions functorials? Hom no veu clar què pot aportar la dialèctica a la lògica de functors; el que és evident, però, és que ara com ara no ha aportat absolutament res. I caldria pensar si efectivament ha d'aportar alguna cosa. Pretendre-ho, suposa ja una absolutització del concepte de dialèctica: convertir-la en l'*únic mètode* del pensament humà. D'on podria deduir-se que, o es troba la vena dialèctica de la lògica formal, o aquesta no és ciència o suposa un plantejament unilateral. Aquesta pretensió pertany a la més pura epistemologia *demagògica*. Hi ha relacions dialèctiques entre l'amo i l'esclau, entre l'Estat i el poble, entre les classes socials,... però no veig la possibilitat d'emprar el terme dialèctic per a caracteritzar les relacions entre «p» i «¬p», o entre «2» i «¬2». Podria semblar que així queda trivialitzat el problema; cal pensar, però, que es tracta de passar del plantejament *abstracte* de la fonamentació dialèctica de la lògica al plantejament concret de les possibles (o impossibles) relacions dialèctiques entre una lletra enunciativa i la seva negació. I he seguit en això el mètode dialèctic que defensa Della Volpe en el seu escrit: seguir la via epistemològica *concret-abstracte-concret*.

Podríem interpretar el text de Della Volpe com referit no a la sintaxi lògica, sinó a una semàntica no formal de la lògica d'enunciats: una semàntica, una interpretació en el sentit que ens referíem abans, que es plantegés qüestions com ara: són les operacions lògiques, les connectives, operacions

mentals?, quines relacions tenen aquestes operacions mentals amb l'esdevenir de la realitat?... Aquest tipus d'especulacions interessen avui alguns filòsofs; i, tot i que no poden dir-se gaires coses de certes sobre aquestes qüestions, pense que té sentit elaborar alguns sistemes teòrics que tracten de donar respostes coherents a problemes ontològics i gnoseològics. Les ciències no estan pas lliures de pressupòsits, i parteixen d'unes decisions últimes (o primeres, tant se val) respecte de les entitats de què parlen. Potser aquestes entitats són decidides pel llenguatge, o el llenguatge és decidit per elles, o totes dues coses alhora: és una qüestió oberta, que cal discutir, i a la qual la dialèctica podria aportar teories esclaridores. De fet, algunes obres d'Adam Schaff estarien en aquesta línia.

Em sembla, però, que no és aquest el context de Della Volpe. No planteja les aportacions de la dialèctica al nivell de l'ontologia del llenguatge o de la seua metodologia, tot i que és aquest nivell el que s'adiu més a un materialisme epistemològic; per contra, tant en aquest escrit com a la seua *Logica come scienza storica* (1969), tracta de presentar la dialèctica com l'única metodologia científica escaient.

Per a ell, la dialèctica és la lògica (en el seu barrejat sentit) de la ciència. I és per això que aquell paràgraf abans esmentat resulta intel·ligible: diu que pels functors s'han interessat exclusivament els positivistes lògics per llur unilateralitat de lògics formalistes, que els functors constitueixen la «teoria pura» de la matemàtica i la física; i sembla derivar-se del context que la lògica s'ocupa tan sols d'enunciats en els quals hom no analitza entre subjecte i predicat. Per tal de provar la falsedat de totes tres tesis, caldria tan sols l'estudi d'un manual de lògica: recordem únicament que un llenguatge lògic de primer ordre inclou enunciats de la forma « $(x) (Px \vee Qx)$ » = (per a tot x , x és P o x és Q), és a dir que analitza proposicions de *subjecte-predicat*. I arguments semblants podríem adduir contra les altres dues tesis.

En *Logica come scienza storica* (pp. 251-269), Della Volpe intenta criticar la lògica matemàtica, atacant-la pels problemes que planteja l'anomenada «implicació material». Tot estudiant de lògica s'ha plantejat el problema de compren-

dre la implicació material, especialment pel que fa a la veritat de la implicació sempre que l'antecedent és fals. Tothom admet que resulta estrany al pensament intuïtiu el fet que sent fals l'antecedent i vertader el conseqüent siga vertadera la implicació. Però, hi ha dues raons que ho expliquen: en primer lloc, que el llenguatge lògic és un llenguatge *extensional* (= símbols que es refereixen, dins una interpretació semàntica donada, a objectes, predicats o valors de veritat, i no mai a continguts conceptuals) i, en conseqüència, no pot incorporar les relacions causals, ni les conceptuals entre antecedent i conseqüent; i en segon lloc que, des d'aquesta perspectiva, la lògica formal defineix la implicació material com aquella operació lògica per la qual *no és possible* que l'antecedent siga vertader i el conseqüent fals: l'antecedent és condició suficient, però no necessària, del conseqüent.

Amb aquests arguments, l'únic problema de la implicació material és que no respon als nostres esquemes intuïtius, perquè aquests són intensionals (= descansen en la comprensió conceptual). Però ningú no pot dir seriosament que siga una operació il·lògica: tots els sistemes lògics l'accepten, i cap d'ells no resulta inconsistent o contradictori pel fet d'incloure entre les seves operacions la implicació material. És ben cert que hi ha altres tipus de lògica que accepten altres tipus d'implicació (la implicació estricta), però això no fa al cas. Atacar la implicació material amb criteris d'implicació conceptual o de relació de causalitat (quan es tracta d'una pura relació de valors de veritat), suposa que el plantejament de la crítica no ha estat fet al nivell de l'extensionalitat en el qual es mou la lògica formal moderna.

Es plany també Della Volpe de la pretesa *neutralitat* de la lògica formal, al·legant que aquesta neutralitat «facilita (...) l'aliança i interferència amb ella [la lògica] dels seguidors no solament de l'idealisme i l'existencialisme, sinó també de l'espiritualisme catòlic» (*Logica come scienza storica*, p. 269). És clar que aquesta pluralitat ideològica dels lògics és una prova de la neutralitat de la lògica; i aquesta neutralitat no és un fet lamentable, sinó un fet a explicar. Potser aquesta explicació no serà ja tan neutral: quan la tradició filosòfica ha acudit, per a fonamentar la matemàtica,

al segon grau d'abstracció, a l'omnipotent voluntat de Déu o al seu pensament infinit, és evident que incorporava en aquestes tesis doctrines, creences o ideologies.

Tanmateix, el positivisme lògic ha cercat de donar una explicació neutral de la lògica, i de les ciències formals: les ciències formals no diuen res respecte de la realitat, no informen del món exterior, i doncs no són regides pel principi de verificació, sinó pel principi que podríem anomenar de la *tautologicitat interna*, basat en les definicions i regles de què parteix un sistema formal. Aquesta explicació no és satisfactòria quan hom es demana per què els sistemes formals són instruments útils, si no necessaris, per a la nostra explicació científica dels fets empírics. Davant aquest problema, el positivisme tenia dues solucions: eixamplar fins a la veritat empírica l'àmbit del principi de convencionalitat (Carnap, en algun moment del seu pensament), o defensar un isomorfisme entre llenguatge lògic i realitat (Wittgenstein, al *Tractatus*) que expliqués per què l'estructura lògica és l'estructura formal del món. Cap de les dues tesis no és satisfactòria per a un pensament crític i racional. La primera, perquè el principi de convencionalitat no pot explicar la veritat empírica, en la mesura que aquesta pretenga ser una conformació (tan mitjançada com es vulga per la teoria) als fets; altrament, com podria explicar el principi de convencionalitat l'encert en les prediccions? És clar que no pot mantenir-se la idea ingènua que la teoria és un reflex racional de l'estructura de la realitat; el que és ben cert, però, és que són els fets els que determinen la validesa de la teoria. La segona solució, la de l'isomorfisme, és massa dogmàtica, car té tan sols un fonament metafísic: l'isomorfisme entre llenguatge i realitat descansa en una concepció metafísica de la realitat i el llenguatge (aquest és el sentit de l'autocrítica que es fa el mateix Wittgenstein a les *Philosophische Untersuchungen* respecte al *Tractatus*).

Una manera d'evitar tant el principi de la convencionalitat com el dogmatisme metafísic és reconèixer que les operacions lògiques elementals (conjunció, disjunció... generalitzadors, particularitzadors...) són les operacions mentals que tenen rellevància científica: però no per cap isomorfisme

dogmàtic, sinó perquè la història del coneixement humà, tal com l'hem heretada en el moment present, ens posa en relleu que amb aquestes operacions racionalitzem la nostra experiència de la realitat. Des d'un punt de vista intern a un sistema lògic, les operacions no necessiten altra justificació que les definicions que les introdueixen (deixant de banda si el sistema ha de superar certes proves de consistència, etc.); fins i tot, hom pot definir uns operadors en funció d'altres, i reduir d'aquesta manera el nombre d'operadors elementals. De fora vist, però, no és accidental que la lògica es construesca sobre determinades operacions: són les operacions adients per a la construcció de teories científiques, tant matemàtiques com empíriques. I és la psicologia del comportament racional que haurà d'explicar aquest fet.

Admès això, la lògica gaudeix d'uns mètodes algebraics que permeten de desentendre's de la realitat i de la història: pot arribar que un teorema lògic siga descobert per raons sociològiques, i tanmateix la seva vinculació al sistema no seria històrica ni socioeconòmica, per tal com aquestes circumstàncies serien accidentals respecte a la coherència i la demostrabilitat del teorema en qüestió dins el sistema.

El fet que les operacions elementals de la lògica tinguen relació amb certes operacions mentals, no implica, en absolut, cap necessitat de fonamentació empírica en llur tractament sintàctic. De la mateixa manera que admetre que l'aritmètica neix, per exemple, de les operacions naturals de sumar i restar, o que la geometria s'ha desenvolupat a recer de les necessitats de mesurament de determinades societats agrícoles, no implica que les operacions matemàtiques tinguen necessitat de verificació empírica. Aquestes operacions naturals (tant les lògiques com les matemàtiques) tenen els seus procediments d'elaboració, per tal com, un cop acceptades les estructures bàsiques, hom pot operar segons unes regles que tenen llur fonament en aquestes estructures, i que permeten de traure conseqüències lògiques de premisses i efectuar transformacions tautològiques.

La història de la realitat pot explicar la història de les ciències formals, però no és un element ni un principi de llur

metodologia. Tampoc no crec que la dialèctica siga el mètode de les ciències empíriques, malgrat que el tema central d'aquest llibre és l'afirmació que la dialèctica és l'única metodologia purament científica. Aquesta afirmació està avalada, segons Della Volpe, per dues raons: que solament la dialèctica parteix del «postulat crític de la matèria» (= «la positivitat i indispensabilitat de la matèria mateixa com a element del coneixement en general», p. 74); i que solament la dialèctica estableix la implicació científica, de manera que l'antecedent no siga tan sols l'antecedent historicocronològic del present, sinó també l'antecedent lògic. Així, la dialèctica seria el mètode científic, en tant que materialista i en tant que logicohistòrica.

Admetre, però, el postulat crític de la matèria no crec que haja de tenir implicacions concretes per a la metodologia de la investigació científica. El materialisme és una integració més racional de la ciència, la història i la praxi social que no pas l'idealisme; però ser materialista no suposa disposar de mitjans més adients per a la confrontació d'hipòtesis o la refutació de teories. La dialèctica pot ser la metodologia de les totalitzacions concretes presents i de l'esdevenir de les totalitzacions, però la ciència no és una totalització concreta: n'és un element, i en tant que ho és mantindrà relacions dialèctiques amb la resta dels elements que integren la situació historicoconcreta present, però aquestes relacions li són externes. Dit d'una altra manera més clara: la dialèctica pot ser el mètode d'estudi del paper contradictori que juga la ciència en el moment present del desenvolupament de la societat (és un mitjà d'alliberament, però controlat per la classe dominant...), un estudi que aboca fonamentalment a la praxi, i exigeix una praxi encaminada a la superació de les contradiccions presents. Però la lògica de la ciència no és una lògica de la praxi, ni menys encara una lògica de la contradicció; i, en conseqüència, la física, marxista o no marxista, continuarà elaborant teories, contrastant hipòtesis (siga per verificació, siga per refutació), predient fets..., sense que en la seua lògica interna siguen tingudes en compte les contradiccions del moment social present.

Nogensmenys, Della Volpe afirma que tan dialèctica és «la llei econòmica del valor, com la llei física de la caiguda dels greus» (p. 78). Que la llei de la caiguda dels greus no s'ha descobert dialècticament és un fet; i que el cos teòric del qual forma part, la mecànica clàssica, no és una teoria dialèctica, també és evident. Potser vol dir Della Volpe (que en això segueix Engels massa de prop, malgrat l'evolució de la ciència del temps d'Engels fins avui) que la llei de la caiguda dels greus és dialèctica *malgré tout*? Si fos així, seria un clar exemple d'absolutització de la dialèctica.

La metodologia científica és l'intent d'explicar com opera una ciència per garantir les seues afirmacions. O, si es vol, quins són els mecanismes lògics que defineixen la científicitat dels enunciats sobre la realitat. I la dialèctica no és una garantia dels enunciats ni un mecanisme lògic de científicitat.

Hom podria objectar que no ocorre pas així en les ciències socials, on sovint l'antecedent històric és l'antecedent lògic i on la praxi social pot ser alhora l'objecte i el fi de l'estudi, per tal com els seus resultats poden dirigir la praxi mateixa. Seria massa llarg entrar ara en el problema de la metodologia de les ciències socials, un camp en el qual hom no veu les coses encara massa clares; tot i reconèixer, però, les característiques metodològiques d'aquestes ciències (la presència evident de les ideologies, les dificultats de contrastació per la irrepetibilitat dels fets, la influència de les teories en els fets mateixos...), no crec que la dialèctica pugui resoldre aquests problemes metodològics que, al capdavall, són problemes de la lògica de la investigació d'aquestes ciències.

No he intentat que aquesta fos una introducció antidialectica, sinó procientífica. Tan sols he tractat de posar fre a una direcció de la dialèctica que pot representar en la mentalitat científica un dogmatisme dialèctic poc esclaridor de la lògica de la ciència. La dialèctica totalitza el moment social present per tal que la praxi s'encamine a la seua superació. És així que hom pren consciència d'una universitat classista, és a dir, d'una ciència impartida solament a la classe burgesa i a aquells que s'hi integren; d'una tecnologia classista, és a dir, d'una tecnologia comercialitzada en una

estructura capitalista de societat de consum (tot i que la propaganda s'empara en la ciència i en la tecnologia com a àngels de la guarda de l'statu quo). No és contra la lògica de la ciència que ha de lluitar la dialèctica, sinó contra un present històric que no permet a la ciència de ser allò que per la seua lògica hauria de ser: un instrument de lluita contra tot tipus d'opressió.

Josep Lluís Blasco

La nau del coneixement

Edició a cura
de Jesús Alcolea i Xavier Sierra

editorial afers
Catarroja – Barcelona – Palma
2004

Director de la col·lecció
Agustí Colomines i Companys

És rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita dels titulars del «copyright», sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics.

primera edició: març 2004
© hereus de Josep Lluís Blasco Estellés
© de les traduccions: Vicent Baggetto
© d'aquesta edició: Editorial Afers
apartat de correus 267
46470 Catarroja (País Valencià)
e-mail: afers@provicom.com
<http://www.provicom.com/afers>
disseny de la col·lecció: Rosa Muñoz
fotografia de la solapa: Empar Saràbia
imprès: Impremta Palàcios
Sueca (País Valencià)
ISBN: 84-95916-23-1
ISBN: 84-370-5903-8
dipòsit legal: V-1356-2004

Índex

Presentació	9
Nota editorial	13
Un jove filòsof analític	15
La recepció de la filosofia analítica a Espanya	17
Anàlisi categorial	33
Identificació d'individus	47
<i>Lògica materialista</i> de Galvano della Volpe	63
Lectures	75
Descartes i el fonamentisme epistemològic	77
Els límits de l'empirisme. A propòsit de Kant i de Russell	96
Solipsisme i transcendentalitat en el <i>Tractatus</i>	113
La teoria del coneixement en el <i>Tractatus</i>	124
El positivisme lògic	138
Wittgenstein: filosofia del llenguatge	159
Compromís òntic i relativitat ontològica	173
El sentit de l'ontologia en W. V. O. Quine	191
La nova epistemologia	203
Epistemologia empirista sense dogmes	205
Reflexions sobre el problema de la veritat	214
El sentit de l'epistemologia conceptual	225
Problemes epistemològics dels condicionants pre-lingüístics	240

T. S. Kuhn. Lògica o sociologia de la investigació científica?	261
Ciència i racionalitat	270
Mètode analític i transcendentalitat	275
Entre la raó teòrica i la raó pràctica	293
Joan Fuster i la Il·lustració	295
Reflexions crítiques sobre alguns problemes epistemològics del materialisme dialèctic	303
La llibertat de la raó	311
Poder, estat i identitat a la societat global	334
Epíleg: el futur de la filosofia	355
Què serà de la filosofia en el segle XXI?	357
Sir Karl R. Popper	363
Bibliografia de Josep Lluís Blasco Estellés	367
Referències bibliogràfiques	379
Índex onomàstic	395
Índex	399